

Pietad populara

Objects per la devoziun persunala

La fotografia sil frontispezi muossa la
Maria Barla Catrina Schmid-Decurtins (1847-1931)

Norbert Berther/Tarcisi Hendry

Pietad populara

Objects per la devoziun persunala ed auter

Accumpignament per l'exposiziun "Pietad populara" el
museum La Truaisch, Sedrun

(14 da november 2010 – 24 d'avrel 2011)

Ediziun: 2010 entras il Forum cultural Tujetsch

1. ediziun, 50 exemplars

Prezi da cumpra 6.- frs. / en favur dil Forum cultural Tujetsch

Copiau e sponsorau: Solida Fiduziara, Sedrun

Cuntegn	
Introducziun	5
Maletgs gronds, maletgs en glas e surcusi	7
Crucifix	9
Cruschs ella val	9
Hartas religiusas	11
Cudischs da devoziuns ed oraziuns	13
Parlets d’aua benedida	15
Hartas da morts	17
Confraternitads	19
Cordas da paternos	21
Stallas da Nadal	23
Pastgas	23
La palma	25
Regurdientschas	27
Maletgs per l’instrucziun religiosa	29
Uniuns	31
Statuas	33
Fontaunas, fotos e littertura	34

Introducziun

Davos il plaid "*pietad populara*" sezuppa ina gronda schelta da manifestaziuns popularas e fuormas ch'han las ragischs ella relaziun dil carstgaun tier Diu ed auters aspects religius. La fuorma ei en emprema lingia dependenta dalla cardientscha respectiva e sepresenta ellas differentas culturas a moda multifara.

Las suandontas fuormas da "*pietad populara*" han ragischs e tradiziun en la *Val Tujetsch*, pia en ina regiun totalmein sesviluppada e seformada el patertgar catholic. Sco segns veseivels da quella cultura en la val semuossan: las baselgias, las capluttas, ils sontgets, il santeri e biaras cruschs. En quei connex semuossa ei era che las fuormas dalla *pietad populara* ein aunc oz en svilup. Perdetga ein per semeglia las novas cruschs tschentadas si ella val, sils pézs, per liung dallas vias da traffic ed ellas muntognas en connex cun accidents. La digren da quella *pietad* ei secapescha era evidenta e sutposta al svilup modern ed a quel d'in auter patertgar religius.

En quei connex vegn era tschintschau d'in art popular religius. Quel ei denton gia dapi decennis sin svanir ed ella minoritad. Gia dapi il 19avel tschentaner vegnan quellas devoziunalias popularas fabricadas all'engronda entras interpresas commercialas. Quella surproduenziun ha denton buca sminuiu la *pietad populara*, anzi, plitost susteniu e promoviu ella. Ina gronda schelta da devoziunalias porschan aunc oz ils loghens da pelegrinadi e claustras.

La gronda elecziun dad objects aunc avon maun documenteschan l'impurtonza dalla *pietad* ella veta dil pievel. Quella multifariadad dalla fuorma da *pietad* sesprovan las suandontas indicaziuns e fotografias da mussar.

Il cudischet fa attents mo sin paucs aspects dalla *pietad populara*, perencunter ei il diember d'exponats ell'exposiziun bia pli gronds.

Maletgs gronds, maletgs en glas e surcusi

Exempels ein oravontut ils maletgs ord igl art grond dil 15avel tochen il 17avel tschentaner stai. Igl artist ha lu pil pli midau ils originals: lur persunas e la perspectiva ein vegnidas malegiadas pli sempel e popular.

Las persunas vegnan il bia actualisadas al maletg contemporan, al maletg idealisau dil temps. Era il resti ei actuals e moderniasaus.

Entras coluraziun, tractament dalla surfatscha, magari era cun diever da teila, tarlischems ed auter mieds d'effect e cun metter tier ornamentals vegn l'impressiun rinforzada per igl aspectatur.

Tut special appreciazai fuvan ils maletgs:

Maria cugl affon da Lucas Cranach

Madonna sixtina da Raffael

Ecce Homo da Guido Renis

Mater Dolorosa da Carlo Dolicis

Sontga tscheina da Leonardo da Vinci.

En nossas stivas tuatschinas pendevan per ordinari ils maletgs dil cor da Jesus e cor da Maria e sper quels las fotos grondas dils antenats, aschia dil tat e dalla tatta, dalla famiglia e d'otra parentella.

Secapescha veva mintga casada ses maletgs e ses sogns preferi. Era las combras da durmir purschevan in bien ambient per pender si quels gronds maletgs. En combra dils geniturs pendeava la regurdientscha al di dil matrimoni surdada dil sur plevon. En combra d'affons stueva quasi adina pender in grond maletg digl aunghel pertgirader.

Ils maletgs en glas eran buca ton derasai tier nus ed aschia era buca maletgs surcusi e da teila.

Crucifix

Il plaid crucifix deriva dil latin *cruci fixus*, quei vul dir pendius vid la crusch ed ei cheu per presentar Cristus il crucifigau. Ei vegn differenziau denter las cruschs simplas, senza il tgierp, e quellas cul tgierp malegiau ni presentaus a moda plastica. Savens portan las cruschs era ils utensils dalla crucifigaziun, la crusch Arma Cristi; en Tujetsch la crusch gronda vid la casa da Stefania Schmid a Zarcuns.

La crusch ei il tipic simbol pil spindrament dil carstgaun cartent. Perquei ei era la crusch il pli impurtont ed edivent simbol dil pievel cristian. La carschen da quei simbol ei sefatga el temps miez cun numerusas cruschs triumfalas en baselgias e catedralas.

En nossas casas pendevan ni pendan aunc oz cruschs, crucifixs, oravontut en stiva ed ellas combras da durmir.

Cruschs ella val

Tgi ch'ei viandaus e spassegiaus empau per la val entuorn, ha segiramein anflau sin sias excursiuns loghens nua che carstgauns han tschentau cruschs. Aschia ein pil solit las pli differentas cruschs curdadas en egl: cruschs plazzadas sin pézs e crests ni francadas vid baghetgs e casas e sper via. Il pli savens ein quellas indicaziuns da schabetgs historics ni en memoria d'ina disgrazia ni d'in u l'auter eveniment.

ANNUNCIAZIONE DI MARIA VERGINE

S. Antoni de Padua,
roga per nos!

Ich bin gekommen, Aene auf die Erde zu sen-
den und was will ich anders, als daß er bereue.
Luk. 12, 46.

S. VIGILIUS, EP. M.

Abbas di Maresias Fossati (anno 1222-35)
Catholus dei Euan Gengen - Trenti.
LONDRA: ANTICHELLI - TRINATI

Hartas religiosas

Las numerosas hartas religiosas representan in maletg religios. Il pli savens Jesus Cristus e Nossadunna, denton era auters sogns sco s. Anna, s. Antoni, s. Giusep, eav. Derasada ei era la harta dil frater Meinrad Eugster da Nossadunnaun cun meinsvart in tochet teila ch'ei staus en contact cun sias reliquas. Sil revers dalla harta ei il bia ina oraziun corrispudenta en romontsch ni tudestg. Ils maletgs da devoziun vegnan per ordinari reparti a caschun dad occasiuns religiosas sco pelegrinadis, emprema communion, creisma, messas nivialas, profess, giubileums sacerdotals. Els vegnan mess els cudischs da messa e da devoziuns. Quels ein oz denton per gronda part buca pli en diever ed aschia ein era las hartas da sogns pli u meins svanidas. Ils affons da pli baul fagevan magari concorrenza, tgi che possedi las biaras e brattavan ora talas denter els, per cass ch'els vevan dublettas.

Per *Tujetsch* ein specialmein las hartas d'ordinaziuns sacerdotals ni da messas nivialas, da profess e da giubileums sacerdotals interessantas. Ellas dattan perdetga dil grond diember da Tuatschin(a)s ch'ei sededicaei alla veta religiosa. Duas dallas veglias avon maun ein quella da pader Baseli Berther (1885) e da sur Giachen Giusep Beer (1899). D'interess ein era las hartas dallas confraternitads dil Cor de Jesus e dil Cor de Maria a Rueras e dil Scapulier a Sedrun sco era las regurdientschas allas missiuns a Tujetsch.

Legenda della Vita de mes Seignier, e

de

Maria sanctissima, dils Coings Apostels,
Martirs, Confessurs, Pirschallas &c.

Per

Jls Meins Gener, Favrer, Mars, Avril.

Mes

*enfemen, e schentau ent il Lingaig ramonsch
entras il Reverendissim Sur Vicari e*

Decan
CHRISTIAN WENZIN DE TUJETSCH.

Procuraus

alla Stampa entras

SUR GIUS. MARIA CAMENISCH,

e Signiur Mistral

Christian Wenzin de Tujetsch.

Stampaus a Vosadounaun tier Gius Tumaisch Kälin.

1830.

Cudischs da devoziuns ed oraziuns

Igl onn 1983 cumpara il cudisch da baselgia *Alleluja*. Las pleivs han acquistau in grond diember e deponiu els ellas baselgias per diever dils cartents. Avon prendevan tut quels che mavan en baselgia lur cudischs privats da messa cun els. Sper ils cudisch da messa era aunc in grond diember da cudischs da devoziuns ed oraziuns avon maun. Tut en tut eran probabel da quei da 50 da quels en diever a Tujetsch.

Il cudisch il pli *derasau* era il *Cudisch d'uffeci* cumparius en 19 ediziuns naven da 1799 entochen 1958. Quella publicaziun deriva dil brevier ch'era l'oraziun publica dalla Baselia catolica. Ella cuntegn igl uffeci da Nossadunna, las viaspras, il cumplet, igl uffeci da morts, differentas melodias choralas ed oraziuns. La gronda part dil text ei latin, il lungatg uffical dalla Baselia catolica tochen la refuorma liturgica da 1963. In cudisch da devoziuns fetg enconuschents ei era *Sera sontga* da Maurus Carnot cun 5 ediziuns (1910-1967) ed en scartira gronda per glieud che veseva buca bein. Tschun ediziuns han era ils cudischs *Dumengia alva* (1910-1962) e la *Cecilia*, cudisch da canzuns (1917-1968). Era per *affons* ha ei dau differentes cudischets da devoziuns cun bialas illustraziuns. Exempel: *Igl affon dil Segner* da *Berta Bosshardt*, transl. dad *Anton Cadalbert*.

Differentes spirituals *tuatschins* han scret ni translatau cudischs da devoziuns ed oraziuns. Exempels: *Maurus Brugger: Cudisch della Uniun da mummas*, 1939, *Gion Antoni Venzin: Cudischet per assister alla s. messa*, 1932. Plitost caracter instructiv han ils 3 toms cun las *Legendas dils sogns* da *Christian Wenzin*, 1830-1845. Interessant ei che schizun in laic ei s'occupaus dalla lectura religiosa. 1888 publichescha *Emanuel Deragisch L'olma pietusa* reedida 1902.

Parlets d'aua benedida

L'aua benedida ei l'enzenna da benedicziun. L'aua benedida survescha pil sogn batten, per far la sontga crusch, vegn denton era duvrada per scungierar ils nauschasperts.

Ina tut speciala muntada ha l'aua benedida la notg da Pastgas, sonda sontga, numnada l'aua benedida da Pastgas. L'aua benedida simbolisescha il medem sco l'aua naturala: veta, purificaziun, prighel e spindrament. L'aua simbolisescha memoria e renovaziun digl agen batten.

L'aua benedida sesanfla el parlet d'aua benedida all'entrada da mintga baselgia catolica, sin bia fossas ed en bia casas privatas. Pli baul s'udeva il parlet d'aua benedida cun l'aua tiel mintgadi dil carstgaun. Era en scola s'udeva il parlet cun aua.

La damaun e la sera vegneva fatg la sontga crusch. Avon ch'ir ad alp ni en piazza fageva la mumma la sontga crusch sil frunt als affons.

Tier malauras e camegiadas vegneva fatg la sontga crusch cun aua benedida e springiu da finiastra ora. En mises e si d'alp s'udeva il guoter d'aua benedida.

Sin pugn da mort era l'aua benedida in accumpignament nundetg impurtonts e necessaris.

Era ils animals astgavan retscheiver l'aua benedida. Avon che schar ora ils tiers per serender a mises e pli tard ad alp, vegneva detg in paternies e fatg in'oraziun en nuegl. Lu mava il possessur d'animal tier animal e springieva aua benedida. Silsuenter retschaveva mintga animal aunc sin siu tgierp ina crusch fatga cun in toc cotgla dalla notg da Pastgas.

En pia memoria
de nosa carissim bab, tat, sir, frar, quinau
ed auz.

Aluis Hendry
naschiu ils 15 de februar 1877
morts igl 1 de febrer 1941

Orazion: Buntadeivel Jesus, en ils
noms de Tia infinita misericordia re-
comendain nus l'olma de Tiu surviuent
Aluis. Lai contoncher alla la gloria ce-
lestiala entree in infinita merita de Tia
petra passiu. Amen.

Misericordivel Jesus, dai a sia olma il
ruas perpeten! (7 onns perdun)
Dulch cor de Jesus, seiges mis carissim!
(100 dia perdun)
Dulch cor de Maria, seiges mis sal-
vament! (100 dia perdun)
Bab nos — Salidada — De profundis.

ECCE HOMO
Um Delner hi. Wunden willen, o Jesus,
erborne Dich der armen Seelen.
Moin Jesus, Barmherzigkeit!
Ahoi von 300 Tagen Judentum
Pius X. 20. 5. 1911.

Pia memoria
de nosa carissima mamma

ONNA MARIA HETZ-BEER
naschi. ils 28 de november 1834,
morta ils 23 de settember 1924.

Orazion: O Segner, buntadeivel Jesus,
en ils a noma de Tia infinita misericordia
recomendain nus l'olma de Tia surviuenta
Onna Maria. Lai contoncher alla la
gloria celestia entree in infinita merita
de Tia sa passiu. Amen.

Misericordivel Jesus, dai a sia olma il ru-
as perpeten! (7 onns perdun.)
Dulch Cor de Jesus, seiges mis carissim!
(100 dia perdun.)
Dulch Cor de Maria, seiges mis salva-
ment! (100 dia perdun.)
Bab nos — Salidada — De profundis.

Stamparia Condrau, Mastar.

Seregurdi ell'orazion
de nies carissim e numenblidevel
mariu, bab, frar, quinau ed auz

Benedetg Hendry-Monn
Sedrun
naschiu ils 29 de februar 1917
morts ils 29 de november 1969

Gronda ei stada la greva suffrientscha,
gronda ei stada er' Tia cardienscha;
grevs il cumiau ch'ha fatg larg en
canossa,
mo la speranza survarga la fossa:
Nus sevezin enten Kristus in di.
Gliez vegn ad esser per nus il pli bi!

Misericordivel Jesus dai a sia olma il
ruas perpeten.

Jesus, Maria e s. Giuseppe,
sclari nus, gidei nus, salvei nus.
Bab nos — Salidada — De profundis

En pia memoria
de nosa carissim mariu, bab e frar

Gion Fidel Hetz
naschiu ils 16 de Zersch 1864, morta ils 27 de
Avrel 1922, hole preparau e religius, e a-
traas ils 24 d'Avrel, per la festa de s. Fidel.
El rassa en pastet!

Orazion: O Segner, Ippossant Dio, nos
regheis, che Ti veglies entree Tiu custivel
senge, spen per nos, meaz Filia de Tiu
surviuent Gion Fidel hier la legria celestia,
entree Nossegner Jesus Christus. Amen.

Dulch Cor de Maria, seiges mis salva-
ment! (100 dia perdun)
Misericordivel Jesus, dai ad ei il ruas
perpeten! (7 onns perdun)
Bab nos — Salidada — De profundis.

En pia memoria
de nies carissim bab, tat e quinau

Plazi Hendry-Monn
naschiu 1879 a Cavoglia (Tajetsch)
morta ils 3 de december 1943
a St. Paul-Minn (North America)

O Segner, buntadeivel Jesus, en ils sogns
noms de Tia infinita misericordia re-
comendain nus l'olma de Tiu surviuent
Plazi. Lai contoncher alla la gloria ce-
lestiala entree in infinita merita de Tia
sontga passiu. Amen.

Seregurdi en Vossas oraziuns
de nosa carissima mamma, tatta,
sira, quinau ed onca

Barla Catrina Hendry-Peder
naschida ils 11 de februar 1879
morta ils 27 de settember 1997

L'ei stez igl egl matern -
Con freid e stgir igl ei
Todden giugna g'inters -
Con panc danvozz per mei.

Has giu debia lavar,
Panc auter che quitaun.
Rugna has cus fervur
Pii di diil grond ruas.

Emblida buca vi
ils tes, tes curs affons:
E neu per nus in di
Cals tes ein la sils onns.

Buntadeivel Jesus dai a si' olma il
ruas perpeten! (7 onns perdun)
Bab nos — Salidada — De profundis

Hartas da morts

La harta da morts ei ina *memoria* per ils defuncts. Ella cuntegn in portret ed ils datums da veta dil trapassau. Savens ein ina cuorta poesia ed ina oraziun aschuntadas. Sil revers dalla harta ei biaras gadas in maletg religiug, (Cristus, Nossadunna, s. Giusep etc.). Magari ein duas hartas ensemen, u per ina persuna ni per duas ch'ei in il bia mortas da different datums. *Origin e cuoz*: L'emprema harta da morts anflada el Grischun ei da 1851 e deriva da Rodels. En Tujetsch ein las empremas dall'entschatta dil 20avel tschentaner. Ellas vegnevan messas els cudischs da messa e da devoziun. Quels ein vegni plaunsiu danvonzs suenter la refuorma liturgica da 1963 ed in tec alla ga han ins era calau culla ediziun da hartas da morts. Mo singulas famiglias han aunc publicau ina tala tochen el novissim temps.

Las biaras hartas da morts tuatschinas ein vegnidas *stampadas* dalla Stampa Romontscha a Mustér. Denton era las stampas Maggi e Derungs da Glion e schizun talas ordeifer il Grischun sco Amrein a Lucerna e Benziger a Nossadunnaun vegnevan incumbensadas per quella lavur.

Sco *cuntinuaziun* dallas hartas da morts astgan ins considerar las *hartas d'engraziament*, cun las qualas ins ha entschiet entuorn 1980.

Confraternitads

Igl onn **1609** ei vegniu fundau a Sedrun la confraternitad da s. Giachen. **1691** ei la confraternitad dil s. rusari vegnida fundada ella parochiala a Sedrun. La confraternitad dil s. Scapulier ei erigida ils 18 da schaner **1703**. Igl onn 1970 ei quella fiasta vegnida sligiada si. La fiasta dil ss. Cor da Maria vegn celebrada a Rueras dapi ils 30 da zercladur **1848**. Ils 16 da fenadur **1888** ei la confraternitad da Nossadunna dil ss. Cor vegnida fundada a Zarcuns. **1892** ils 28 da matg, ei la confraternitad dil ss. Cor da Jesus vegnida fundada. Dapi lu vegn quella fiasta celebrada. **1940** a Rueras: Fundaziun dalla Congregaziun dil Tierz uorden da s. Francestg. Ils commembers vegnevan numnai terziars.

Confraternitads ein cuminonzas, pli baul il pli savens mo dad umens che persequiteschan communablamein in interess religios. Entginas fraternitads han era possibilitau pli tard il commembradi a dunnas. Ei deva era uniuns spirontamein mo per dunnas. Casamai ein las differentas confraternitads organisadas fetg different: s'entupar per exerchezis pietus, segidar in cun l'auter, segidar cul concarstgaun. Igl ei atgnamein nuot auter ch'ina imitaziun dils uordens en claustras.

Tier nus ei la confraternitad dil sogn Scapulier forsa la pli enconuschenta, forsa era muort il simbol tut special, il scapulier. La fiasta dil scapulier, il meins da fenadur, vegneva purtau il scapulier. Biars buobs purtavon il scapulier durant igl entir temps da mises ed ad alp. Il scapulier pendeve era ellas tegias, ton en mises sco si d'alp. Als morts vegneva il scapulier mess entuorn culiez pil davos viadi sin santeri. Ei steva liber a mintgin davart il diever e cheu ein segiramein praticas fetg personalas sesviluppadas.

Cordas da paternos

La corda da paternos ni il paternies ei la corda da dumbrar che vegn quasi duvrada en mintga religiun. Il paternies consista il bia ord 55 curals che indicheschan il 5 ga bab nos... e 5 ga diesch salidades La finiziun fuorman treis curals che simboliseschan: cardientscha, carezia e speranza ed ina cruschetta.

Sper la funcziun da dir rusari surveva el era sco schenghetg per las pli differentas occurrenzas ecclesiasticas, nozzas, emprema communiun, creisma ed auter. El vegneva era applicaus sco agid en miseria e malsogna. Vegn la corda da paternos purtada vid il tgierp, survegn ella in caracter d'amulet. Paternos cun dapli curals ein il pli savens il mussament da s'udir ad ina confraternitad ni congregaziun. Ils paternos ein construi ord il pli different material: pedras da veider, lenn, perlmüt, cocs da fretgs ed autras materias.

La dumengia s'udeva il paternies adina en sac. Era ad alp vegneva il paternies purtaus en sac e patertgond vid l'admoniziun dalla mummma, vegneva recitau il babnos en muments da peda. Era tier nus funcziunava il paternies sco amulet per tener naven ils nauschasperts. En casa pendeva meinsvart il paternies en stiva ed ellas combras da durmir e quei vegneva era praticau ellas tegias da mises, ad alp ed en nuegl.

Enzennas

L'enzenna, il pli savens cugl emblem da Nossadunna, vegneva adina purtada entuorn culiez. Pli baul muncavan per part las cadeinas da metal ed aschia stueva in toc trau far il survetsch. Las enzennas vegnevan cumpradas a caschun da pelegrinadis ed en claustras e schizun la hermerina che visitava mintg'onn la val cun sia trucca, fageva venal talas enzennas.

Stallas da Nadal

Las stallas da Nadal han en general sia entschatta el 19avel tschentaner. En Tujetsch po quei esser succediu plitost alla fin da quei tschentaner.

Tier mintga famiglia vegn quei denton ad esser stau auter. Aschia secapescha era la fuorma dallas stallas. Aunc oz ei quei enzatgei tut apparti ed unic. Mintga casada ha sia atgna e fetg persunala stalla cun la presentaziun dalla naschientscha da Cristus.

Las baselgias ein carteivlamein stadas muossavia ed exempel. Culs decennis ein quellas semidadas, ton en las baselgias da Sedrun e Rueras sco privat.

L'exposiziun parziala el temps d'Advent emprova da mussar quella diversidad cun presentar stallas dalla Val Tujetsch.

Pastgas

Il temps pascal, il pli impurtont temps pil cristian, ei rehs da praticas religiusas era el senn dalla pietad populara.

Ils ovs da Pastgas ein carteivel il simbol il pli popular. En Tiaratudestga vegnan ovs colurai gia menziunai el 13avel tschentaner e la denominaziun ovs da Pastgas croda per l'emprema gada el 17avel tschentaner.

En nossa val ha quei usit forsa per entschiet alla fin dil 19avel tschentaner ni pli tard.

Il benedir ils ovs da Pastgas en baselgia ha sia entschatta per els onns 1960.

L'exposiziun parziala el temps pascal emprova da dar in maletg davart tardiziuns da Pastgas ed oravontut presenta ella ina schelta d'ovs colurai.

La palma

Sontget dils Gedijs a Sedrun: Dumengia da palmas vegn, gia dapi onns, benediu la palma avon il Sontget dils Gedijs.

Silsuenter processiu ella baselgia parochiala.

..... La dascha dil viez e las frastgas dil salisch embelleschan aunc adina la Dumengia da palmas. In tec palma metta la mumma silla crusch en stiva e sigl èr, ni manezza e mischeida cul sal benediu da Pastgas per il muvel.....

Sur Cristian Monn, (1923-2007), Rueras, en Cudisch da Tujetsch 1987.

Sco ella sura notizia vegneva e vegn la palma aunc oz fermada vid il crucifix en casa. Suenter ver semnau e dau bottas sigl èr vegneva buca tralascchau da formar ina ruosna agl ur da quel e metter lien in toc dascha per implorar per buna raccolta. Ils tiers vegnevan benedi avon che serender a mises ed ad alp cun aua benedida springida cun la palma.

Da grondas malauras, en muments da prighels da bovas e dil Drun smanatschont, vegneva fatg la sontga crusch da finiastra ora cun aua benedida e la palma.

Andenken an das hl. Sakrament der Ehe.

Im Jahre 1926 den 9. Februar empfangen
in der Pfarr - Kirche zu Sedrum
das hl. Sakrament der Ehe
Johann Bapt. Pöthner und M. Genovefa Peder

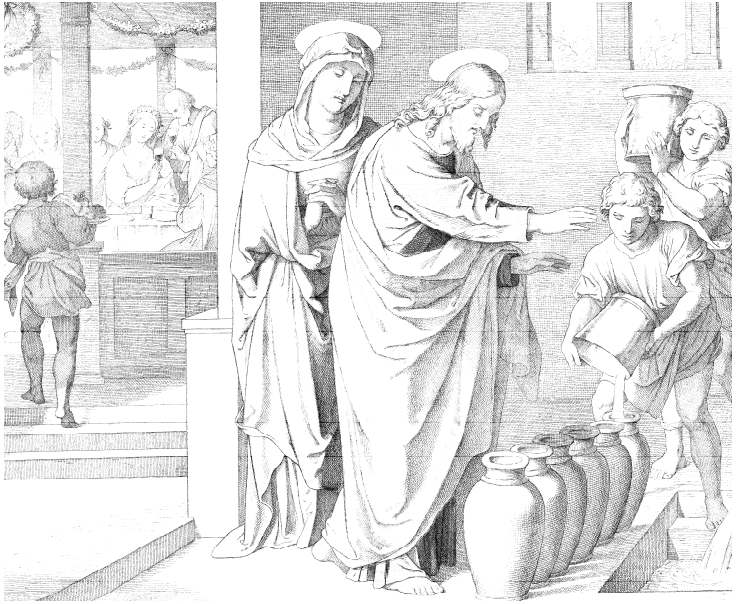
Regurdientschas

L'emprema regurdientscha fuva quella dil di da batten cun la candeila. La proxima ella veta fuva era ina regurdientscha tut speciala, quella pil di dall'emprema sontga communiun.

Ulteriuras regurdientschas vegnevan surdadas dil plevon a caschun dil matrimoni.

Da peleginadis arrivavan biars anavos cun ina regurdientscha e las pli unicas regurdientschas purtavan ils pelegrins da Ruma e dalla Tiarasontga.

Las regurdientschas vegnevan tenidas ault ed anflavan in bien e veseivel plaz en casa. Certas eran la luschezia persunala ed in simbol nundetg, oravontut quellas ch'arrivavan da peleginadis el pli lontan.

Maletgs per l'instrucziun religiusa

Las baselgias duvravan pli da vegl ils maletgs en baselgia per instruir il pievel ella historia e religiun dalla baselgia.

Aschia han era maletgs biblics surviu alla instrucziun da religiun en nossas scolas.

Ils maletgs sco quels dus cheu dasperas fuvan fetg dramatisai e mussavan la scena a moda fetg visuala pils affons. Quels maletgs vegnan ad esser i fetg profundamein els cors dils affons ed han segiramein formau il maletg dil cuntegn dalla bibla en els.

Pils affons che vesevan aunc lu quasi nuot ni mo paucs maletgs, fuva quei in nundetg eveniment ed ils maletgs anflavan ina recepziun profunda e simbolica per l'entira veta.

Scrett d'admissiun.

Lucas Beer

ha dau siu num a la confraternitat dil
ss. cor de Jesus, legitimamein erigida
en la baselgia de s. Giachen a Rueras
igl onn 1892 ils 28 de Matg, ed ils 11
de Juni 1892 alliada cun l'archicon-
fraternitat a Roma.

Rueras, 15. Oct. 95.

Il directur:

C. Wenzler
Opf.

Benziger & Co. a Nossadunneun.

Confraternitat dil ss. Cor de Jesus.

«Dultsch cor de Jesus, dai a mi,
ch'jeu tegni car tei pli e pills
(300 dis perdun.)

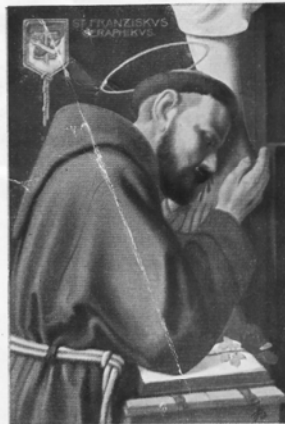
Oraziun.

Segner Jesus Christus, sulet spindra-
der della schlateina humana, che regias
gia dad ina mar entochen l' autra, arva
graziusamein tiu cor era als habitonts de
Dar-es-Salaam e contuorn en l' Africa
orientala e sillas inslas dellas seyschel-
las en India, sinaquei ch' els bandunien
lur fauls Dieus e secaveglien en sche-
nuglias avon tei el ravugl de tia sontga
baselgia catolica. Ti, che vivas e regias
da perpeten en perpeten. Amen!

E ti, sontga Tresa dil divin affon Je-
sus, patruna dellas missiuns pagaunas,
sustegn nossas supplicas avon il tron de
Diu. Urbescha or' a nus in pli e pli grond
anim per la conversiun dils nuncartents
ed autercartents e fai ad in far oraziun,
sinaquei ch' ei seigi sil mund beingleiti
mo in pastur ed ina montarera. Amen!

IMPRIMATUR.

Curiae, 28. Nov. 1932
† Laurentius Matth., Ep. Cur

R. Margeiter

GL 1015 D

Memoria
de recepciun ella uniuin serafica
de messas per vius.

Uniuns

Dus exempels ord las directivas duegien mussar:

Uniun serafica da messas per susteniment dallas missiuns externas dils caputschins sut protecziun da s.Fidel da Sigmaringen e dils beai Gathaugel e Cassian, marters ord igl uorden dils caputschins.

En la uniun serafica da messas ei vegniu priu si : N.N. Mintga persuna sa daventar commember dalla uniun serafica da messas entras ina almosna per la missiun de 1.- frs. ad onn. Ils commembers gaudan persunter ils sequents scazis da grazias :

1. Els han onn per onn art e part da 6000 ss. messas, che vegnan legidas dils benefactors da lur missiuns. Plinavon mintgadi 500 ss. messas che vegnan legidas en las claustras dils caputschins per ils benefactors digl uorden.
2. San els gudignar ils sequents perduns: in perdun cumplein sin pugn da mort. in perdun nuncumplein da 300 dis gudognan els aschi savens, sco els fan enzatgei per susteniment e per la propagaziun dall'uniun serafica da messas.

Confraterintad dil ss. Cor da Jesus

Igl intent da questa confraternitad ei: da venerar ton pli ferventamein il divin cor da Jesus,

1. Ura mintga di : in paternies, l'Ave Maria, la cardientscha ed il suspir: Dultsch cor da Jesus, dai a mi, ch'jeu tegni car tei pli e pli.
2. Sesprova da retscheiver ina ga per meins, sch'ei sa esser , ils ss. sacraments, e da prender part vid la comunabla devoziun dil cor da Jesus (1a dumengia dil meins).

.....

Statuas

Era statuettas s'udevan tier bia famiglias sco part essenziala dil praticar la religiun catolica. Ellas anflavan pil pli in bi plaz sil puffen en stiva ni en in plaz aposta creaus per quei intent. Aschia en in cantun dalla stiva ensemen cun in crucifix. Meinsvart fuvan statuas era cavegliadas en las combras da durmir sin camodas.

Las statuas preferidas fuvan quellas da Nossadunna, Jesus Cristus, sontg' Antoni, statuas dad aunghels, sogn Nicolaus da Flia ed autras tut tenor preferenza da veneraziun ellas differentas casadas.

Las statuas formavan in center, devan ina tempra religiosa, formavan bunamein la baselgia ils muments da recitar rusari e far oraziun, ils muments da leger avon ord la bibla, survevan sco agid per l'instrucziun religiosa pils affons ed auter bia, tut tenor patertgar e sentir dils cussadents.

Oraziun vegneva ei fatg bia. Ils pli differentes cudischs dattan en quei grau ina gronda perdetga. Il meins da mars mettevan bia famiglias la statua da sogn Giusep sin meisa en stiva ed ei vegneva fatg oraziun tiel sogn – in exempel da biars.

Las pusseivladads da far oraziun eran multifaras e per mintga caschun deva ei leutier ina oraziun, ina novena. Tier l'oraziun vegneva era il cant cultivaus, secapescha il cant sacral che ha sia tradiziun en las diversas consolaziuns.

Fontaunas, fotos e litteratura

Internet:

kathpedia.com

wikipedia.org

Fotos:

Archiv communal Tujetsch

Tarcisi Hendry, Sedrun

Litteratura

- Volksfrömmigkeit in der Schweiz; Halter, Ernst, 1999
- Volksfrömmigkeit in Europa; Schultheis, Franz, 1986
- Volksbrauch und Volksfrömmigkeit im katholischen Kirchenjahr; Curti, Notker, 1947
- Cudisch da Tujetsch 1987
- Isonzas dalla Val Tujetsch
Lavur da seminari el rom romontsch
Vigeli Jacomet e Roland Beer, 1991
- Todesbräuche in Wandel des 20. Jahrhunderts
Eine Untersuchung in der Gemeinde Tujetsch
Bettina Berther, 2000

Fontaunas orals

Castgina ed Ignazi Berther-Cavegn, Camischolas